

# Pomůcky utajeného velení

Major Vladislav Nosek

Při řešení racionalizačních otázek štábních prací na taktickém stupni bude nutno mimo jiné zabývat se i otázkami zefektivnění dosavadních pomůcek utajeného velení, které svou náročností již nevyhovují dnešním požadavkům. O tomto svědčí zkušenosti. Dokazují to i tyto časy, změřené na jednom cvičení v letošním roce.

Hlášení o situaci jednotek pluku pro velitele pluku obsahovalo 8 vět o 80 slovech. Sestavení hlášení ze zakreslené situace na mapě a jeho písemné zachycení do poznámkového sešitu trvalo 7 minut.

Kromě toho bylo třeba na:

- úpravu zprávy a její zakódování podle signální tabulky . . . . . 20 min.
- předání zprávy rádiem a potvrzení příjmu . . . . . 5 min.
- dekódování zprávy . . . . . 10 min.

Celkový čas se zpracováním dokumentem byl . . . . . 35 min.

Při stejném typu zprávy, při dobré slyšitelnosti a poměrně málo unavené

obsluze rádiové stanice se změřené časy v podstatě opakovaly. Při zkomolenině textu musela být zpráva na žádost ještě jednou opakovaná a její dekódování se prodloužilo o dalších 6 minut. Z uvedených kalkulací pak vyplývá, že poměr mezi prací, vynaloženou na zpracování „Hlášení o situaci“ a prací, jež byla spojena s odesláním zpracovaného dokumentu, je 7 min.: 35 min. (1:5), tj. poměr velmi nepříznivý.

Je zřejmé, že tato měření nemohou dát dostatek podkladů pro přesnou analýzu procesu práce s bojovými dokumenty a jejich předávání s použitím pomůcek utajeného velení. V zásadě však tato dílčí analýza znovu potvrzuje, že několikaletá kritika přílišné pracnosti s pomůckami utajeného velení je plně opodstatněná. Vždyť doručení dokumentů, zpráv a informací, často zaznamenaných jen v pracovních sešitech, mapách či tiskopisech radiogramů, představuje převážnou část práce velitelů a štábů v průběhu velení. Vyřešení tohoto problému v oblasti štábní práce by proto značně přispělo k celkovému zefektivnění práce v ševojenských štábech.

## PŘÍČINY NEDOSTATKŮ POMŮCEK UTAJENÉHO VELENÍ

Základní příčiny nedostatků dnešních pomůcek utajeného velení jsou v systému utajování i ve formě a obsahu používaných slovníků.

Systém pomůcek utajeného velení musí odpovídat platným normám a předpisům o kryptologické bezpečnosti šifer. Vyráběné pomůcky se vždy přizpůsobovaly předepsanému systému, ale otázkám obsahu a formě slovníků se věnovala malá pozornost. Není dosud zpracován vzorový slovník, na jehož podkladě by mohly odpovědné orgány vypracovat odpovídající systém utajeného velení v souladu s potřebami praxe.

Forma pomůcek je velmi pestrá. Používají se nejvíce formáty rozměrů A4 nebo A5, dvoustránkové nebo vícestránkové. Nejvýhodnější je forma dvoustránková, neboť odpadá dlouhé hledání a listování ve slovníku. Forma se musí podřít obsahu a musí napomáhat k zvýšení

celkové efektivity používaného slovníku. V praxi tomu tak vždy není. Texty mnoha slovníků jsou většinou seřazeny pod sebou, počáteční písmena abecedy nejsou zvýrazněna, málo se využívá různých barev k odlišení důležitých částí slovníků, není jednotný systém pro orientaci ve slovníku apod. To značně ztěžuje zrakovou orientaci a snižuje využívání tak důležitého orgánu vnímání.

Obsah je nejdůležitější, protože jeho použitím vyjadřuje uživatel své myšlenky. Rámcově je vymezen platnými předpisy. Nevýhodou dnešních slovníků je, že nezabezpečují vždy jasnou a srozumitelnou domluvu a často se stává, že nemůžeme vyjádřit vzniklou situaci na bojišti, nebo předat potřebná nařízení či rozkazy.

Mají-li pomůcky utajeného velení zabezpečovat dorozumívání mezi vybraným okruhem účastníků, musí obsahovat specifikovaný výběr slov, skupin slov a vět

uspořádaných tak, aby jimi bylo možno slovně vyjadřovat myšlenky z daného oboru. To by ovšem vyžadovalo výzkum vojenského jazyka vcelku, nebo alespoň z hlediska potřeb určitých oborů vojenské činnosti (velení, technické zabezpečení, týlové zabezpečení apod.). Zatím však žádné takové údaje nejsou k dispozici. Výběr termínů do slovníků se neopírá o exaktní podklady, ale ovlivňují je zkušenosti, osobní názory a představy sestavovatele, nezřídka i čas k zpracování.

Názory na vnitřní dělení termínů jsou různé. V poslední době se v praxi zkoušejí pomůcky, jež mají slovník obsahově uspořádaný podle druhů bojové činnosti (útok, pochod, hlášení, nepřítel apod.). K rychlé orientaci jsou výhodné, avšak z hlediska potřeb velení mají nedostatky. V průběhu boje dochází k častým změnám v situaci. Např. část pluku útočí nebo pronásleduje, část odráží protizteč a druhý sled pluku se přesunuje. Mnohé termíny jsou potřebné v různých druzích boje. Např. vojska budou překračovat zaměřený prostor za pochodu, v útoku i za pronásledování; obkličovat budou v útoku, v obraně, ve střetném boji i za pronásledování atd. Proto se tyto termíny i několikrát opakují v jednotlivých oddílech slovníku. Tím se snižuje jeho obsahová efektivita. Zařadí-li se takový termín jen do některého oddílu, pak se v případě potřeby musí vyhledávat v celém slovníku; to je velmi pracné a zdlouhavé.

Analýzou jednoho slovníku, uskupěného podle druhů bojové činnosti s obsahem okolo 900 hesel, jsem zjistil, že v různých obměnách se v něm opakovala slova — prostor 149krát, hlase 46krát, provedte 27krát, méně často další řada slov. To ovlivňuje celkovou efektivitu slovníku, i když se na první pohled zdá, že dlouhé výrazy jsou pro předání zpráv výhodné. Jiný bude charakter a obsah informací, jež musí být doručeny při plánování konkrétní činnosti, např. rozkaz pro pochod, útok, obranu apod. K jejich předání, vzhledem ke známému a ustálenému obsahu, budou výhodné tzv. formalizované dokumenty, které v podstatě

plní úlohu úzce specializovaných signálních tabulek. Předností tohoto systému je možnost předat velký obsah informací malým počtem číselných kódů za krátkou dobu. Ne vždy však mohou předem sestavené věty plně vyhovovat k vyjádření potřebných myšlenek.

Jiný charakter a obsah informací bude v průběhu boje. K postihnutí mnohotvárných, rychle se měnících situací na bojišti nevystačíme s úzce specializovaným slovníkem formalizovaných dokumentů. Bude proto nutné, aby slovník byl univerzální, hodně obsažný, s možnostmi vícenásobného použití stejných výrazů. K předání zprávy, jejíž obsah nemůžeme předem znát, bude potřeba více číselných kódů, než s použitím formalizovaných dokumentů.

V závěru možno říci, že nedostatek dnešních pomůcek utajeného velení tkví především v těchto příčinách:

- nejsou k dispozici podklady z výzkumu vojenského jazyka (četnost výrazů, nejčastější vazby slovní, předložkové atd.);
- slovníky jsou málo efektivní (často se opakují určité výrazy, chybějí důležité výrazy);
- slovníky se přizpůsobují systému; systém nezabezpečuje kryptologickou bezpečnost ujednoceného, promyšleného slovníku;
- není známa neefektivnější délka slovních výrazů (jednoslovné a víceslovné výrazy, celé věty);
- není ujasněno vnitřní uspořádání výrazů ve slovníku (po druzích bojové činnosti, podle abecedy, podle návaznosti bojové činnosti);
- není jednotný systém přechodu na kódovanou mapu, na čtení čísel a písmen, zpětného přechodu na text atd.);
- nejsou rozpracována a stanovena pravidla gramatických zásad jazyka;
- nejsou stanovena a ani propracována pravidla skladby věty; proto dnešní slovníky nevedou uživatele k jednotnému efektivnímu způsobu vyjadřování;
- slovníky jsou náročné na zapamatování;
- nejsou jednotné názory na nejvýhodnější formu slovníků.

## VZTAH POMŮCEK UTAJENÉHO VELENÍ K ŘÍZENÍ A JAZYKU

Při hledání cest k zefektivnění pomůcek utajeného velení je nutné vycházet z jejich funkce, kterou plní v procesu velení. Jejich obecnou úlohou je umožnit

dorozumění při hovorech na technických pojítkách mezi vlastníky těchto pomůcek. To je to podstatné, z čeho můžeme dále vycházet. Musíme si proto ujasnit čím,

**jakými prostředky** zabezpečíme dorozumívání?

Základní prostředek dorozumívání mezi lidmi je **řeč** — **jazyk**. Lidé se dorozumívají větami, věty obsahují slova... (další dělení vzhledem k našim potřebám není nutné).

**Slova** jsou stavební kameny vět. Umožňují dílčí vyjádření myšlenek.

**Věta** je základní jednotka sdělení, jejíž funkce je slovní vyjádření myšlenky.

Proto je logické, že pomůcky utajeného velení, mají-li plnit svou úlohu, musí obsahovat specifický výběr slov uspořádaných tak, aby bylo možno tvořit věty.

Z hlediska procesu řízení umožňují pomůcky utajeného velení předávání informací — informační koloběh. Vyjádření informace je dvojí:

— jazyková — forma písemná a mluvená;

— technická — využitím elektřiny, světla, zvuku apod.

Při řízení vojsk v boji je prvořadá jazyková forma. Jazyk je rozhodující prostředek, jímž se proces řízení uskutečňuje.

Pomůcky utajeného velení mají přímý vztah k řízení. Jejich efektivnost se přímo odráží na celkové efektivnosti řídicí práce v boji. Společným obecným základem jazykové formy vyjadřování i pomůcek utajeného velení jsou slova, jazyk. V něm jsou skryty i možnosti dalšího zdokonalování těchto pomůcek a tím i celého procesu řízení.

Jazyk má svá pravidla a zákonitosti:

— Všechna slova tvoří slovní zásobu jazyka, ale netvoří ještě jazyk. Jednotlivá slova a jejich tvary je třeba významově i mluvnicky spojit s jinými

slovně i včeslovně, tzv. terminologická sousloví (radiální stopa, regulační čára, trvalé otravné látky apod.).

— Vedle terminologických sousloví jsou různá spojení slov rázu ustálených obrátů (v dotyku zjištěny...; s hlavním úderem na směr... apod.). Od terminologických sousloví se ustálené obraty liší tím, že nejsou jediným možným odborně správným vyjádřením, např.: ...s hlavním úderem na směr... x Hlavní úder vést ve směru...

— Při rozboru můžeme téměř v každé větě rozeznat část podmětovou a část přísudkovou — podmět a přísudek, které tvoří větnou dvojici.

Je mluvnickým i významovým základem věty. Z mluvnického hlediska řídí ostatní větné členy a z významového hlediska vyjadřuje vztahy v procesu řízení vojsk nejdůležitější, neboť přímo či nepřímo odpovídá na otázky

KDO? nařizuje, má splnit úkol, je činitelem, původcem, nositelem stavu nebo vlastností, a

CO? činitel dělá, jaké má vlastnosti, v jakém je stavu.

Přesto, že použitím těchto dvou členů jsme s to vyjádřit základní společenské vztahy, v řízení boje takové vyjadřování myšlenek nestačí. Každá bojová činnost totiž probíhá v určitém konkrétním prostoru a čase, a protože je cílová, někoho nebo něco zasahuje. Pro konkrétní řízení boje musíme proto znát i odpovědi na další otázky — KDE? a KDY? se činnost děje, — KOHO? ČEHO? se činnost týká — CO? je předmětem činnosti.

Odpověď na všechny tyto otázky může znít:

| První prapor     | zastavil   | nepřátelskou protizteč | v 9.00 hod.      | na čáře           |
|------------------|------------|------------------------|------------------|-------------------|
| KDO?             | CO?        | KOHO? (co?)            | KDY?             | KDE?              |
| (rozvitý podmět) | (přísudek) | (rozvitý předmět)      | (příslovce času) | (příslovce místa) |

mi slovy, aby vytvořila větu a mohli jsme vyjádřit myšlenku.

— Slovo má dvojí význam: slovní (prapor, během, ihned atd.) a mluvnický (pády, rod, čas atd.).

— Z hlediska významu tvoří nejvýznamnější složku slovní zásoby odborné názvy — termíny. Jsou buď jednoslovné (tank, ženijní, obklíčit apod.), nebo dvou-

řazení slov ve větě není v našem jazyce pevné. Myšlenku můžeme vyjádřit stejnými slovy, různě uskupenými podle významu, podle toho co chceme ve větě zdůraznit apod.:

První prapor v 9.00 hod. zastavil nepřátelskou protizteč na čáře...

První prapor zastavil v 9.00 hod. nepřátelskou protizteč na čáře...

V 9.00 hod. zastavil první prapor nepřátelskou protizteč na čáře...

V 9.00 hod. první prapor zastavil nepřátelskou protizteč na čáře... atd.

Tyto zvláštnosti ve vyjadřování z hlediska specifických potřeb jazyka ve velení pomíneme a v zájmu zjednodušení způsobů vyjadřování a získání pevných návyků zvládneme z možného variabilního pořadí slov ve větě za pravidlo pořadí nejčastější: 1. podmět, 2. přísudek, 3. předmět, 4. určení času, 5. určení místa. Můžeme je ve skladbě vět používat vždy, pokud to obsah a srozumitelnost předávané informace dovolí.

Zákonitosti jazyka na jedné straně a požadavky na obsah informací v procesu řízení na straně druhé si vynucují, aby chom při vyjadřování informací jazykovou formou, tj. slovem nebo písmem, téměř vždy ve větách odpověděli na všechny anebo většinu výše uvedených otázek.

Protože tato zákonitost má obecnou platnost v celém procesu řízení pro všechny účastníky, můžeme toto obecné schéma použít jako základní vodítko k obsahovému dělení slovníků pomůcek utajeného velení a k myšlenkovému uspořádání slov ve větách.

## Využití obecného schématu a jazykových pravidel ve slovníku utajeného velení

Na základě jazykové analýzy některých slovníků z dosavadních pomůcek utajeného velení a vzorů bojových dokumentů byl na našem pracovišti sestaven návrh nového slovníku hovorové tabulky.

Jeho základ tvoří 4 skupiny vybraných a vhodně uspořádaných slov, která svým obsahovým i gramatickým významem odpovídají na otázky, dané obecným schématem. Na otázky:

KDO? je činitelem, původcem, nositelem stavu nebo vlastností a

KOHO? ČEHO? se činnost týká. CO? je předmětem činnosti — odpovídají jednoslovné i víceslovné výrazy, v nichž základním slovem je podstatné jméno. To je současně určujícím slovem k zařazení a vyhledávání termínů (terminologických souslavic a ustálených obrátů) ve slovníku.

| Např.: | Hranice               | Jednotky     | Pásmo           |
|--------|-----------------------|--------------|-----------------|
|        | státní —              | četa         | 1. — obrany     |
|        | zadní —               | rota (-ní)   | útočné —        |
|        | — úrovně radiace      | prapor (-ní) | — obrany        |
|        | — zamořeného prostoru | 1. —         | — paleb         |
|        |                       | 2. —         |                 |
|        | Hlášení               | 3. —         | Pobyt           |
|        |                       | mpr          | Počty           |
|        | Hloubka               | tpr          |                 |
|        | — obrany              | pluk (-ní)   | Sestava         |
|        | v -ce zjištěny (-o)   | dp           | bojová —        |
|        | z -y                  | 2 lop        | pravděpodobná — |
|        | atd.                  | atd.         | atd.            |

V základních skupinách jsou termíny seřazeny podle abecedy. Počáteční písmena abecedy jsou zvýrazněna; výraz, pod kterým jsou zařazeny příbuzné termíny, je pro odlišení podtržen. Uvnitř podtržených výrazů jsou příbuzné termíny opět seřazeny podle abecedy a odpovídají nejprve na otázku jaký (-á, -é)?, dále na otázku čeho? Např. u výrazu Hranice:

státní —, zadní —, {Jaká?}; — úrovně radiace, zamořeného prostoru {Čeho?}.

Toto zásadní, jednotné zařazení a učlenění termínů značně urychluje jejich vyhledávání a usnadňuje orientaci ve slovníku.

Na otázku CO? činitel dělá, jaké má vlastnosti, v jakém je stavu, odpovídají slovesné termíny:

Např.: Bojovat  
bojuje na č. KM 3X s...  
bojuje (-í)

Obdržet (-ní)  
obchvátit (-ní)  
obsadit (-ní)  
odejít (-ní)  
odchází

**bránit (-ní)**  
bránícího  
(se) brání (v)

**Plánovat (-ní)**  
**plnit (-ní)**  
plní  
pokračovat v  
položít (-ní)

**Dokončit (-ní)**  
+ dokončuje  
doplňit (-ní)

**dosáhnout (-ní)**  
dosahuje (-í)  
atd.

Označení a uspořádání termínů je obdobné jako v první skupině. Základní tvar sloves je neurčitý způsob (infinitiv), který umožňuje neutralizovat konkrétní platnost dosti velkého počtu gramatických tvarů a tím je odvodit z celkového obsahu informace a ze stanovených pravidel. Např. obklíčit, obklíče, obklíčily, obklíčili, obklíčování, atd.

Časové vyjadřování děje je k řízení boje nezbytné. Zcela rozdílné závěry si učiní nadřazený z hlášení:

Pluk obklíčil nepřátelské jednotky.  
Pluk obklíčuje nepřátelské jednotky.  
Pluk zahajuje obklíčování (dokončuje obklíčování) nepřátelské...

K vyjádření přítomného času jsou ve slovníku zařazena nejčastěji používaná slovesa přímo ve tvaru času přítomného (dosahuje, bojuje, odchází atd.). Pro snazší hledání jsou jejich základní tvary (infinitivy) podtrženy. K přesnějšímu vyjádření děje přítomného času je nejlépe vždy, pokud to jde, využívat sloves:

+ zahajuje (co?) (obklíčit = obklíčení); (rušit = rušení),  
+ pokračuje v (v čem?) (obklíčit = obklíčování); (odmořit = odmořování),  
+ dokončuje (co?) (obklíčit = obklíčování); (odsunout = odsunutí).

Pro snazší hledání jsou tato slovesa označena + a červeným tiskem.

**Budoucí čas se vyjadřuje** spojením zvoleného výrazu s oznamovatelem „BUDOUcí ČAS bude...“.

**Tvar slovesa v čase minulém** je automaticky ve všech zbývajících případech, kde není časový děj přímo vyjádřen v čase přítomném nebo budoucím.

**Trpný rod se vyjadřuje** spojením zvoleného výrazu s potřebným oznamovatelem:

je — en (-án) + obklíčit = je obklíčen (obklíčován),

byl — en (-án) + obklíčit = byl obklíčen (obklíčován),

bude — en (-án) + obklíčit = bude obklíčen (obklíčován).

**Podstatné jméno slovesné** ve funkci podmětu musí být vyjádřeno ve spojení s oznamovatelem „**PODSTATNÉ JMÉNO SLOVESNÉ**“. Uvnitř věty to není třeba, protože z textu se vždy pozná, zda jde o sloveso nebo o podstatné jméno slovesné.

Ve spojení s oznamovatelem volíme takové tvary, které se vyskytují zřídka; ve slovníku však musí být kvůli ucelenému vyřešení časového určování dějů a ke stanovení neměnných pravidel.

Velké množství slovesných termínů a pevně stanovená gramatická pravidla zabezpečují co nejpřesnější vyjadřování myšlenek a tím i jednotné pochopení obsahu předávaných zpráv.

Na otázku K D Y? se činnost děje, odpovídají příslovce času:

Např.: ihned, dnes, ráno, do rána, během dopoledne, během odpoledne, do večera, během noci atd.; do hod. .../... min.; k hod. .../... min. atd.

K snazšímu vyhledávání jsou tyto termíny seřazeny v pořadí od rána do večera. U termínů hod. .../... min. se místo teček doplň číslíce bez dalšího oznamování.

Na otázku K D E? se činnost děje, odpovídají příslovce místa:

Např.: „ČTI KM...“, „ČTI KM 2X“ a další oznamovatelé. Kde je z textu zřejmé, že následuje přechod na kódovanou mapu, je oznamovatel KM X? připojen přímo k termínu a to pokud možno i s počtem bodů, jež musí být určeny z mapy.

## Operační umění a taktika

Např.: „Čára zasazení číslo 1 (KM 2X)“. Čára musí být udána z mapy dvěma body, to znamená 2X dvojice mapových kódů. Pokud jsou body z mapy již z dřívější známy, znovu se neopakuje!

Mimo tyto základní skupiny obsahuje slovník navíc číselné výrazy a nejdůležitější slova, jež mají toliko gramatický význam (spojky a předložky).

Věty se sestavují skládáním a spojováním výrazů ze základních částí, přičemž (pokud to jde) se vždy dodržuje pořadí odpovědí stanovených otázek.

| Např.:           | KDO?<br>je činitelem | CO?<br>činitel dělá | Předmět činnosti<br>koho se týká,<br>co obsahuje | KDE? KDY?<br>se činnost děje |
|------------------|----------------------|---------------------|--------------------------------------------------|------------------------------|
| 3. prapor        |                      | pronásleduje        | (koho?) zbytky<br>101 mpr                        | ve směru...                  |
| OZP              |                      | opravit             | (CO?) most                                       | v prostoru<br>do 9.00 hod.   |
| 21. pluk         |                      | zmocnit se          | (čeho?) předmostí na řece...                     | do 20.00 hod.                |
| DDS              |                      | zabránit            | (čemu?)<br>rozvíjení                             | na čáře...                   |
| ženijní jednotky |                      | pokračovat v        | (v čem?) budova-v prostoru, do rána<br>ní úkrytů |                              |
| PO               |                      | spojit se s         | (s kým?)<br>výsadem                              | na čáře do 14.00 h.          |

Po zodpovězení těchto otázek máme záruku, že adresát zná nejpotřebnější údaje.

### Výhody návrhu:

1. Slovník je po obsahové stránce vysoce ekonomický, protože umožňuje několikanásobné použití stejných výrazů. Např.:

3. prapor (1. sled, předvoj, druhosledový pluk, xta divize atd.) bojuje o, brání, buduje, doplňuje, dosáhnout, dostat, klade, likvidovat, naložit, napadl, obrátit, překročit... atd.

### B o k

udeřit do —, obchvátit pravý —, označit —, postavit na —, zabezpečit —, shromáždit se na —, ... atd.

### Přehradit

směr postupu, mezeru po AZ, směry odchodu, komunikaci, palbou dělostřelecká, ... atd.

Téměř každé sloveso může být i v tvaru podstatným jménem slovesným.

2. Obsahová bohatost a pevná gramatická pravidla umožňují podrobné a přesné vyjadřování myšlenek. To je výhodné zejména při velení v průběhu boje.

3. Přímým včleněním oznamovatelů do obsahu termínů a uváděním násobku je

jejich použití značně nižší proti současnému stavu.

4. Vzhledem ke snadné orientaci jsou minimální požadavky na znalosti obsahu slovníku.

5. Slovník má pevnou strukturu, jednotné tvary termínů, pevný způsob vyjadřování termínů, snadný způsob skládání slov a skupin slov ve věty.

6. Široká platnost obecného schéma umožňuje měnit obsah podle specifických potřeb různých uživatelů na jednotném principu obsahovém i gramatickém.

Dosavadní dílčí srovnávací zkoušky přinášejí velmi příznivé výsledky. Práce se slovníkem je snadnější, rychlejší a přesnější než práce s dosavadními typy slovníků pomůcek utajeného velení.